

MARTA CZYŻAK

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Najstarsze statuty wikariuszy katedry gnieźnieńskiej (z roku 1500)

The oldest statutes of the vicars of the Gniezno cathedral (from the year 1500)

Statuty – to źródła normatywne regulujące życie danej wspólnoty kościelnej. Zazwyczaj powstają *ex post*, są efektem pewnego *usus*. Ich źródłem – zgodnie z kształtującym się od końca XI w. obyczajem, sankcjonowanym przez dekretały papieża Innocentego III – była sama wspólnota kanonicka, jednak w Kościele polskim jeszcze w XIV wieku duży, a w XV w. pewien wpływ na prawodawstwo kapitulne wywierali biskupi¹.

Kapituła gnieźnieńska w latach 1422, 1468 i 1493 zlecała swoim przedstawicielom, kanonikom z doświadczeniem w zakresie prawa kanonicznego, kodyfikację, zebranie w jednym tomie statutów zapisanych w metryce kapitulnej², ale statuty istotne dla funkcjonowania kolegium (np. o rezydencji kanoników przy katedrze) lub dotyczące zasad współpracy z arcybiskupem czy alienacji jego dóbr stołowych nadawał arcybiskup na prośbę kapituły lub arcybiskup wspólnie z kapitułą³. Zresztą zgodnie z dekretalem papieża Honoriusza III (1221) – jedynym

¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustroj kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005, s. 135-137, zwł. s. 136, przyp. 637 (*Decretales* 1, 2, cap. 6, 8, 9: *Corpus Iuris Canonici*, wyd. Ae. Friedberg, cz. 2, Graz 1959 – dalej cytuję: CIC 2 – kol. 8-12; *Decretales* 3, 4, cap. 14, 15: CIC 2, kol. 463-464; *Decretales* 3, 10, cap. 1, 4: CIC 2, kol. 501-503); A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 33-34; M. Biłska-Ciećwierz, *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 187-210.

² *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. 1: *Acta capitulorum Gneznensis, Poznaniensis et Vladislaviensis* (1408-1530), Kraków 1894 – dalej cyt.: AC 1 – nr 1577, 2007, 2400; *Statuta capitulorum Gnesnensis et Poznaniensis ecclesiarumque collegiatarum Varsoviensis et Lanciencensis*, wyd. B. Ulanowski, Archiwum Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności (dalej cyt.: AKP AU), t. 5, 1897, s. 453-455; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1-4, Gniezno 1883, t. 1, s. 315-318.

³ Zob. np. *Statuta capituli Gneznensis*, wyd. B. Ulanowski, AKP AU, t. 5 (dalej cyt.: SCG), nr 23, 37, 40, 71-72, 85, 100, 102; M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003, s. 84-87, s. 86 il., s. 269-275.

o takim brzmieniu dotyczącym stanowienia statutów w prawie kanonicznym – kapituły nie miały prawa wprowadzać nowych lub zmieniać dawnych statutów bez konsensu biskupa⁴. Do arcybiskupów Jana ze Sprowy (1453-1464) i Jakuba z Sienna (1474-1480) kanonicy gnieźnieńscy kilkakrotnie odwoływali się z prośbą o jasną wykładnię uchwalonych wcześniej, a budzących kontrowersje, statutów (o roku łaski, w sprawie prowizji domów i wsi kapitulnych czy kanoników wchodzących na wzgórze katedralne i do katedry z bronią)⁵.

Niższe duchowieństwo katedralne, także wikariusze, podlegali jurysdykcji kapituły w osobie jej dziekana, który „w myśl przepisów prawa kościelnego i osobnych ustaw kapitulnych był bezpośrednim wikariuszów przełożonym”⁶. Stąd też „kapituły w uchwałach swych i statutach określały prawa ich i obowiązki, jako też normowały wszystkie kwestie ze stanowiskiem wikariuszy połączone”⁷.

Statuty wikariuszy katedry gnieźnieńskiej powstały – biorąc pod uwagę kodyfikacje statutów innych kolegiów wikariuszy – późno, bo na przełomie XV i XVI w., i zostały w całości zrehabilitowane przez kapitułę. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk zaniepokojony złym funkcjonowaniem kolegium i zaniedbaniami w służbie Bożej, wynikającymi z braku statutów, 22 czerwca 1499 r. polecił kapitule przygotowanie statutów dla kolegium. Zadanie to powierzono doktorowi dekretów Klemensowi z Piotrkowa, kanonikowi gnieźnieńskiemu, wikariuszowi generalnemu i oficjałowi gnieźnieńskiemu. Dnia 9 grudnia 1500 r. kardynał wraz z kapitułą zatwierdzili „z należną mądrością uporządkowane i zebrane” przez Klemensa statuty i polecieli wpisanie ich do metryki kapitulnej (*in matrica capitulari*). Po przekazaniu ich w najbliższych dniach wikariuszom (promulgacja) miały zyskać moc prawną⁸.

Trzeba dodać, że Klemens z Piotrkowa, doktor dekretów (przed 1482), profesor Akademii Krakowskiej, był współautorem drugiej kodyfikacji statutów ka-

⁴ *Decretales* 1, 4, cap. 9 (*Capitulum sine episcopo statuta seu consuetudines novas facere vel antiqua immutare non potest*): CIC 2, kol. 41.

⁵ SCG, nr 7, 85, 100, 102.

⁶ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 123.

⁷ J. Zachorowski, *Rozwój i ustrój*, s. 70.

⁸ AC 1, nr 2527: „dominus Cardinalis Archiepiscopus habuit tractatum cum dominis [...] de vicariis huius ecclesiae et disordinacionibus ac negligenciis, quas sepe comittunt, et creditur, quod non propter aliud, nisi quod statuta non habeant, ideo, sua Rma Dnacio vener. capitulo alias prelatitis et canonicis eiusdem Gnezn. ecclesiae commisit, ut ipsis dnis vicariis statuta conficerent”, nr 2556: „seriem et dispositionem statutorum [...] cum debita maturitate digestorum et collectorum, unanimi voto ediderunt et approbaverunt”. Klemens z Piotrkowa, doktor dekretów, kanonik i oficjał gnieźnieński, fundator sześciotomowego antyfonarza z przedstawieniem katedry gnieźnieńskiej i wizerunkiem donatora (1505), zm. 1509, zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 504, t. 3, s. 218-221; J. Rył, *Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 45 (1982), s. 73-75, Ms 94-97; P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428-1500*, Poznań 2012, s. 494-495.

pituly gnieźnieńskiej (1494)⁹, 6 października 1495 r. jako wysłannik arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka uczestniczył w posiedzeniu generalnym kapituły kolegiackiej w Wieluniu, zwołanym dla promulgacji nadanych przez arcybiskupa statutów¹⁰. Był także autorem drukowanej wersji brewiarza dla diecezji gnieźnieńskiej (Norymberga 1502) i mszału gnieźnieńskiego (Kraków 1506)¹¹.

Najstarsze znane statuty wikariuszy metropolii gnieźnieńskiej to trzy pierwsze dekrety statutów wikariuszy kolegiaty głogowskiej, wydane przez dziekana Jana z Raciborza około połowy XIII w., wpisane w XV w. do księgi wikariuszy¹². Jedną z późniejszych średniowiecznych kodyfikacji są statuty wikariuszy katedry włocławskiej, opracowane na polecenie dziekana kapituły Mikołaja z Kuczborka, ogłoszone w czasie kapituły generalnej w dniu św. Wita, 15 czerwca 1470 r.¹³ Będziemy się do nich odwoływać przy analizie statutów wikariuszy gnieźnieńskich.

Można sądzić, że statuty opracowane przez Klemensa z Piotrkowa przetrwały do naszych czasów w odpisie z lat 20. XVIII w., powstałym w efekcie wizytacji niższego duchowieństwa katedralnego i parafii archidiaconatu gnieźnieńskiego, przeprowadzonej przez doktora teologii, biskupa sufragana gnieźnieńskiego Franciszka Józefa Kraszkowskiego¹⁴. Rękopis z 1727 r., zatytułowany *Statuta collegii vicariorum sanctae ecclesiae metropolitanae Gneznsensis*, został uwierzytelniony podpisem wizytatora¹⁵ (il. 1). Niewielkich rozmiarów, oprawiony w skórę, liczy 18 kart. Zawiera:

⁹ 29 IV 1493 kapituła poleciła doktorom dekretów Władysławowi [z Poznania], Jakubowi Boksicy i Klemensowi z Piotrkowa poprawienie statutów przed zaprzysiężeniem ich przez nowego arcybiskupa (AC 1, nr 2400), rok później statuty były już gotowe: wyżej wymienieni przedłożyli je w kwietniu 1494 r. kapitule do aprobacji, a ta 26 X 1494 zatwierdziła nową, liczącą 88 dekretów, kodyfikację, zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 317-318, 321-323. Edycja: J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 580-614 (*Statuta ecclesiae Gnesnsensis*), dalej cyt.: *Statuta ecclesiae Gnesnsensis* 1494.

¹⁰ W. Patykiewicz, *Statuty kolegiaty rudzko-wieluńskiej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 3 (1956), z. 1, s. 358.

¹¹ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 218-221.

¹² T. Jurek, *Kto i kiedy fundował kolegiatę głogowską*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, R. 49 (1994), nr 1-2, Aneks, s. 33-35.

¹³ *Statuta et Constitutiones Universitatis Vicariorum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis*, wyd. S. Chodyński, w: tegoż, *Wikariusze katedry włocławskiej*, Włocławek 1912 (dalej cyt.: *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*), s. 203-223, s. 203: „Statuta et Constitutiones Universitatis Vicariorum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis [...] in praesentia ven. Dni Nicolai de Cuczbork Decani Vladislaviensis, de voluntate et mandato ipsius facta et edita, sequuntur”.

¹⁴ W archiwum gnieźnieńskim zachowały się akta wizytacji: sygn. ACons. E 15, *Continuatio visitationis cleri minoris ecclesiae metropolitanae nec non ecclesiarum archidiaconatus Gnesnsensis a Francisco Josepho Kraszkowski suffraganeo peractae*. Biogram biskupa sufragana (ur. 1657, konsekracja biskupia 1719, zm. 1731), zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 361-366.

¹⁵ Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, sygn. ACap. B 719 (dalej cyt.: ACap. B 719), k. 15v: „Anno Domini 1727 die 7ma 8bris leges, privilegia, statuta legata in actu presentis visitationis producta, verificata F.J. Kraszkowski E[piscopos] D[ardaniensis] suffraganeus Gnesnsensis, visitator”.

I. k. 2r-10v: 44 niedatowane statuty (jak się zdaje, właśnie autorstwa Klemensa), które omówimy niżej;

II. k. 10v-12v: 5 datowanych statutów z lat 1512-1519;

III. k. 12v-13r: 3 „dekrety mające moc statutów” (*decreta vim statutorum habentia*);

IV. k. 13r-15r: 15 „dekretów mających moc statutów”, wydanych na kapitule wikariuszy 29 listopada 1619 r. przez Stanisława Grota, kanonika gnieźnieńskiego i zastępcy (*vicesgerens*) dziekana¹⁶;

V. k. 15rv: „Dawny porządek sprawowania jutrzni dla pouczenia młodych wikariuszy” (*Ordo perutilis ab antiqua consuetudine hucusque in horis matutinis practicus ad informationem pro novellis vicariis*), zakończony wspomnianym podpisem wizytatora;

VI. k. 16r-18v: dekret reformacyjny dla kolegium wydany z polecenia arcybiskupa Stanisława Szembeka przez kantora gnieźnieńskiego Józefa Trzecińskiego, komisarza arcybiskupa 14 sierpnia 1719 r.¹⁷

Pierwsze 44 statuty wykazują dużą jednolitość redakcji, a także logiczny układ wewnętrzny pozwalający przypisać je jednej osobie – zapewne właśnie Klemensowi z Piotrkowa. Wcześniejszych statutów wydanych dla wikariuszy właściwie nie znamy, jeśli nie liczyć dwóch, wyjętych z pierwszej księgi metryki w 1468 r. przez autorów pierwszego zbioru statutów kapitułnych, Benedykta z Łopienna i Arnolfa z Mirzyńca¹⁸. Pierwszy, uchwalony przez kapitułę 7 maja 1413 r., polecał, aby wikariusze posiadali dalmucje (pelerynki z kapturem) ze skórek owieczek lub popielic, które mieli nakładać w czasie śpiewu godzin kanonicznych, zabraniał im natomiast wstępu do katedry w kapturach lub mitrach. Został on powtórzony w kodyfikacji statutów kapituły z 1494 r., a w naszym zbiorze, który przypisujemy Klemensowi z Piotrkowa, nawiązuje do niego statut: *Ut omnes vicarii almucia habeant*, nakazujący wikariuszom noszenie dalmucji ze skórek popielic we wszystkie uroczystości i święta *fori* oraz w niedziele, szczególnie w czasie *officium divinum*, pod karą jednego skojca (2 groszy)¹⁹. W tej samej sprawie kapituła wypowiedziała się też kilka lat wcześniej: 21 października 1494 r. zadekretowała wydanie statutu zakazującego kapłanom – bene-

¹⁶ Stanisław Grot, doktor teologii i prawa, pleban w Pobiedziskach, kanonik *fundi* Łopienna i Wiewiec (prebenda prawnicza) 1616, zm. 1624, zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 157-158.

¹⁷ Józef Trzeciński, doktor teologii i prawa, archidiakon gnieźnieński 1721, biskup sufragan gnieźnieński 1732, zm. 1738, zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 121-126.

¹⁸ AC 1, nr 2007 (26 VII 1468); SCG, nr 19, 38.

¹⁹ SCG, nr 19: *De vicariis ecclesie Gnesnensis*; Statuta ecclesiae Gnesnensis 1494, s. 582, nr 9: *De almutiis Vicarorum*; ACap B. 719, k. 2r.

In die Martini
 Versum. | Primum Lectores praesentem
 Quidam Lectores praesentem. In Nonum Responsionum
 non cantabitur, quia quando cantatur, tunc Quidam Versum Lectores fidem
 cantare debent. Nonum vero Lectores praesentes.

Lectioes vero à Sionibus Vicarij legi debent, nisi sint oste-
 nsum Tertio, quia tunc à Sionibus leguntur? Minus abente Pralato, y Medij
 Et intonare debet, quae spectant ad Rectorem. Antiphona. Vers. scripta. Quidam
 Coniuncta? incipit cum Pralato, qui idem, Pralato, quatuor Antiphona. Et por-
 te Coniunctio à Sionibus incipit, sedus intonare tenetur? à Sionibus Vicarij
 incipiunt et in Laudibus. Nihilominus in Laudibus Tertio Duplex et Simpliciter
 Antiphona. primam. Rectores ambo intonare debent, reliqua Antiphona. à Sionibus
 incipiunt.

Item Lectioes quando tantum res leguntur, tunc prima legi debet per
 Hebdomadarium praesentem. Quidam per Sionem. Tertio per Hebdomadarium praesentem
 Quando non Sionibus leguntur, tunc prima legi debet per Evangelistam praesentem
 Quidam per Sionem. Tertio per Hebdomadarium praesentem Vicarij.

Item Versus in Responsione hinc Tertium, primus cantat per Rectorem
 futurum, Quidam, Pralato. Tertium Responsionum, per Coniunctum futurum, si
 non cantat, per Rectorem praesentem. Tertium per Rectorem praesentem.

In Vespere observatur hoc modo. Quando Scholares decantant
 Versus. primam Antiphonam intonant Rectores praesentes. Quidam, Ep-
 istola praesentis, Tertium, praesentis. Tertium Evangelista praesentis. Tertium pro-
 Reliqua Lectores praesentes cum Hebdomadario adimplent.

Anno Domini 1727 d. 7ma Ebrii leges Privilegia statuta le-
 gata in actu Sionis. Definitio pro definita confirmata
 J. J. Keraphoroff & D. Sup. of G. Sionis

Alto Sionis Sionis Sionis Sionis
 Dpl. in d. Sionis Sionis Sionis Sionis

Il. 1. Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, sygn. ACap. B 719, Statuta collegii vicariorum sanctae ecclesie metropolitanae Gneznensis, k. 15v: podpis wizytatora, bpa F. J. Kraszkowskiego. Fot. L. Krucki

ficjatom katedralnym (*presbiteri beneficiati*) wstępu do świątyni w mitrach z owczych skórek, butach zbyt niskich, odsłaniających nogi lub bez komży²⁰.

Drugi z dekretów kapitulnych odnoszących się do wikariuszy, uchwalony najprawdopodobniej w czasie wiosennej kapituły 1426 r. (nie został zlokalizowany w metryce kapituły z uwagi na brak kart), określał warunki przyjmowania nowych członków kolegium: najpierw mieli być egzaminowani przez dziekana lub wicedziekana i czterech wikariuszy ze śpiewu i czytania (tzw. egzamin prywatny), a następnie mogli otrzymać z rąk dziekana lub wicedziekana instytucję kanoniczną. Jego rozwinięciem w kodyfikacji z 1494 r. jest statut *De receptione vicariorum*, określający etapy egzaminu publicznego, jaki musiał przejść przyszły wikariusz przed otrzymaniem instytucji (w pierwszym tygodniu – funkcja lektora listów apostoelskich, w drugim – lektora Ewangelii, w trzecim – prowadzenie chóru, w czwartym – przewodniczenie godzinom kanonicznym). Przepis ten został dosłownie powtórzony w naszym rękopisie²¹. Statuty kapituły wspominają także dwukrotnie o obowiązku odśpiewania przez wikariuszy wigilii za zmarłego kanonika (gdy tylko wieść o jego śmierci dotrze do Gniezna), jako części oficjum za zmarłych, a potem odprawienia indywidualnie mszy św. za zmarłego, za co mieli otrzymywać według pierwszego statutu pół grzywny, według drugiego całą grzywnę²².

Statuty zawarte w naszej kodyfikacji mają charakter organizacyjno-porządkowy: ich celem było zdyscyplinowanie kolegium, zostały wydane dla usunięcia nieporządków i zaniedbań, popełnianych przez wikariuszy²³. Spośród 44 statutów, połowa, tj. 22, odnosi się do liturgii; 12 dotyczy organizacji wewnętrznej kolegium: zadań wicedziekana, trybu przyjmowania nowych członków, rezydencji, terminu obrad kapituły generalnej; osiem porządkuje sferę obyczajową: odnoszenie się wikariuszy do siebie, do urzędników kolegium i do osób postronnych; dwa dotyczą spraw gospodarczych kolegium: naprawy i taksy z domów wikariackich.

Statuty poświęcone liturgii umieszczone zostały na początku zbioru, przy czym pierwsze z nich zawierają upomnienia ogólne: aby wikariusze uczestniczy-

²⁰ AC 1, nr 2445.

²¹ SCG, nr 38: *De vicariis recipiendis*; Statuta ecclesiae Gnesnensis 1494, s. 582, nr 8: *De receptione Vicariorum*; ACap. B 719, k. 10v: *Statutum de receptione vicariorum*. Inaczej formułują etapy egzaminu praktycznego statuty wikariuszy wrocławskich: w pierwszym tygodniu: prowadzenie chóru, w drugim: prowadzenie modlitwy godzin kanonicznych, w trzecim: śpiew mszy św. zwanej *mediocris*, w czwartym: posługiwanie w czasie sumy, zob. *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 212.

²² SCG nr 94, 120.

²³ AC 1, nr 2527: „Dominus Cardinalis archiepiscopus habuit tractatum cum dominis [...] de vicariis huius ecclesiae et disordinacionibus et negligenciis, quas saepe committunt, et creditur quod non propter aliud, nisi quod statuta non habeant [...]”.

li w godzinach kanonicznych i śpiewali je umiejętnie i pobożnie; kolejne przytaczają coraz to drobniejsze przewinienia popełniane w czasie sprawowania liturgii godzin i mszy św.: zaniedbanie odprawienia mszy, opuszczenie mszy św. lub jednej z godzin, tj. nieprzybycie do chóru do czasu Ewangelii lub określonego psalmu (kategoria przewinień „zwykłych” wikariuszy, niepełniących dyżuru liturgicznego); spóźnienie się z rozpoczęciem godziny, błędne rozpoczęcie antyfony, hymnu, psalmu (przewinienia hebdomadariuszy, prowadzących godziny kanoniczne); zapomnienie odczytania lekcji, złe akcentowanie w trakcie czytania listu, Ewangelii, głoszenia homilii (przewinienia epistolariuszy, wikariuszy czytających Ewangelię i kaznodziejów)²⁴.

Już pierwszy statut: *ut omnes vicarii horis canonici intersint*, nakazywał wszystkim wikariuszom uczestnictwo w godzinach kanonicznych, z wyjątkiem chorych i słusznie usprawiedliwionych członków kolegium. Psalmi i inne części *officium* mieli śpiewać w odpowiednim tempie, z właściwą artykulacją, melodią i z zachowaniem pauzy między wersetami. Do katedry w czasie sprawowania liturgii godzin mogli wchodzić tylko w komży i w birecie. W czasie śpiewu mieli stać w stallach według starszeństwa i oczywiście nie wychodzić z chóru, chyba że za zgodą wicedziekana lub prokuratorów kolegium (dywizorów) (il. 2)²⁵. Za indywidualne odmawianie godzin w czasie śpiewu groziła kara uznania za nieobecnego i pozbawienia dystrybucji. Wikariusze przychodzący do chóru tylko dla otrzymania wypłaty, śpiewający psalmy niedbale lub zasypiający z gnuśności czy pod wpływem alkoholu w czasie modlitwy i przez to zniechęcający do śpiewu współbraci mieli zostać ukarani karą pieniężną, a w ostateczności uznani za nieobecnych²⁶.

Pod karą jednego grosza wszyscy mieli uczestniczyć w okadzeniach, w pokropieniu w czasie niedzielnych procesji, w stacjach w czasie nieszporów Triduum Paschalnego, w błogosławieniu wody w czasie Wielkiej Soboty, a także w śpiewie wersetu *Dicant nunc Iudei* po świętach Wielkanocy i responsorium *Verbum caro* po świętach Bożego Narodzenia. Obowiązek ten został nałożony także na penitencjarzy, altarzystów, mansjonarzy i wikariuszy kolegiaty św. Jerzego w Gnieźnie²⁷.

²⁴ ACap. B 719, k. 2r-6v. Por. S. Fedorowicz, *Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku: świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku*, Kraków 2007 (Monumenta Sacra Polonorum, t. 3), s. 165 – omawia statuty dotyczące sprawowania liturgii godzin kanonicznych przez wikariuszy katedry krakowskiej.

²⁵ ACap. B 719, k. 2rv: *Statutum ut omnes vicarii horis canonicis intersint, Statutum ut nullus vicariorum, poenitentiariorum, altaristarum, mansjonariorum audeat infra divina officia intrare ecclesiam nisi superpelliceatus, Statutum ut vicarii infra divina stent in stallis secundum vocationem suam.*

²⁶ ACap. B 719, k. 2v-3r: *Ut nullus vicariorum oret infra cantum horas suas, Ut vicarii infra cantum non dormiant.* Ten ostatni problem był chyba powszechny w kapitułach, por. M. Bilka-Ciećwierz, *Statuty wikariuszy kolegiaty wiślickiej*, „Roczniki Historyczne”, R. 72 (2006), s. 122.

²⁷ ACap. B 719, k. 6v: *Ut omnes intersint turrificationibus, processionibus et aliis ut infra.*

Kolejne dwa statuty dotyczą drugiej ważnej dla kolegium sprawy, którą sytuują w sferze organizacji wewnętrznej korporacji: problemu rezydencji. Zgodnie ze statutem *De vicariis ut residenciam faciant circa ecclesiam* wikariuszy obowiązywała stała rezydencja przy katedrze. Swe obowiązki mieli pełnić osobiście: *per se*, nie przez substytutów. Ci ostatni, ze względu na zamieszanie, jakie wprowadzali, zostali odsunięci od służby liturgicznej w katedrze²⁸. Zakaz ten koresponduje z zaleceniem arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka z 22 czerwca 1499 r., aby substytucji nie mieli wstępu do chóru wikariuszy²⁹. Za nieusprawiedliwioną nieobecność przez jeden miesiąc groziła kara jednego wiardunku (12 groszy), przez dwa miesiące – połowy grzywny, przez trzy miesiące – trzech wiardunków. Dywizorzy mieli egzekwować kary i rozdzielać je między obecnych wikariuszy. W przypadku rocznej nieobecności dziekan (wikariusz generalny lub oficjał) miał przywieszać pozew przeciw wikariuszowi na drzwiach katedry rozpoczynający postępowanie o odebranie wikarii³⁰.

Z obowiązku rezydencji – za zgodą dziekana, wikariusza *in spiritualibus* lub oficjała – zwolniono wikariuszy zatrudnionych w konsystorzu: adwokatów, notariuszy, prokuratorów stron procesowych, ponadto – kapelanów arcybiskupa i wikariuszy pełniących misje z upoważnienia kapituły. Ich sytuację precyzował statut uchwalony przez kapitułę 23 kwietnia 1517 r. – mogli wyznaczyć na swoje miejsce odpowiedniego zastępcę – substytutą, którego po egzaminie u wicedziekana i wikariuszy prezentowali dziekanowi, wystawiając świadectwo o jego zdatości do służby chórowej³¹.

W uzasadnionych przypadkach wicedziekan mógł zwolnić wikariusza z obowiązku rezydencji – ale tylko na okres jednego miesiąca, chyba że nieobecność wynikała z zaangażowania w sprawy kolegium. Gdyby zaś wikariusz chciał wyjechać na dłużej z ważnego powodu, zwolnienia mógł udzielić tylko dziekan za zgodą kapituły, a pod jego nieobecność wikariusz *in spiritualibus* lub oficjał gnieźnieński³².

²⁸ ACap. B 719, k. 3v: *Statutum de vicariis, ut residentiam faciant circa ecclesiam*: „Item statuimus, quatenus vicarii faciant residentiam personalem et continuam apud ecclesiam ac per se deserviant et non per substitutos, quos propter deordinationes, quae per eos commitebantur, ab ecclesia nostra perpetuo excludimus”.

²⁹ AC 1, nr 2527: „Item, quod substituti non fierent in choro vicariali”. Statuty wikariuszy wrocławskich dopuszczały możliwość zastępstwa wikariuszy przez substytutów – kapłanów, jeśli przeszli pomyślnie publiczny egzamin z prowadzenia chóru lub śpiewu mszy św., *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 215-216.

³⁰ ACap. B 719, k. 3v-4r.

³¹ ACap. B 719, k. 10v-11v: *Statutum seu decretum contra abesentes se ab ecclesia et tunc primum accurantes, quando sentiunt se aliquid percepturos*.

³² ACap. B 719, k. 4r: *Ihibitio contra vicedacanum et communitatem, ut licentiam non dent, nisi unum mensem*. Wikariusze wrocławscy mieli prawo do dwutygodniowej nieobecności (w sprawach własnych), zwolnienia udzielał wicedziekan, *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 220.

*Statutum ut omnes Vicarij Horis
Canonicis intersint.*

*Imprimis statuimus quatenus omnes Vicarij et singuli Ecclesie
Gneznens. omnibus Horis canonicis nocturnis pariter et diurnis, infirmitatis
causa vel alio legitimo impedimento cessante, cum effectu intersint,
cantantq; et psallant conamine et devote omnes Horas cum verborum de-
bita expressione ac notarum prolatione; nec nimis celeriter nec enun-
tiant: in legendo Psalmos unus Chorus expectet, quam alius uertum finiat.
Versus etiam Psalmorum in pausis bene distinguant. Lectiones in Matu-
tino ordinari legant cum accentu debito. alijsq; talia se habeant in ser-
uicio Divino honeste et reverenter, ut deceat veros Dei ministros, in quo eorum
conscientiam oneramus.*

*Statutum ut nullus Vicariorum, Penitentiariorum,
Altaristarum, Mansionariorum, audeat infra Divina
Officia intrare Ecclesiam nisi superpelliceatus*

*Item volumus quatenus nullus eorum audeat infra Divina Officia Ecclesiam
intrare, nisi superpelliceatus, et in bireto, sub pena unius Scoti. Quod Statu-
tum volumus etiam extendi ad omnes hujus Ecclesie Beneficiatos, Penitentia-
rios videlicet, Altaristas, Mansionarios, et Psallentes.*

Statutum ut omnes Vicarij Almucia habeant.

*Item statuimus quatenus omnes Vicarij Almucia de aspernolis quibus un-
tur in omnibus Solemnitatibus et Festis ad populum celebratis, diebusq;
Dominicis praeteritum in Officio Divino, sub pena unius Scoti, irremissibil-
ter exigenda per Ministeres.*

*Statutum. Ut murmurationes infra Divina per
Vicarios non sint.*

II. 2. Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, sygn ACap. B 719,
Statuta collegii vicariorum sanctae ecclesie metropolitanae Gneznensis, k. 2r.
Fot. L. Krucki

Kolejne statuty powracają do zaniedbań w sprawowaniu liturgii. Wymieniają możliwe przewinienia wikariuszy pełniących tygodniowe dyżury liturgiczne (*officiati*): hebdomadariusza, kaznodziei (*omelisty*), rektora (wikariusza kierującego chórem), epistolariusza (wikariusza czytającego lekcję w czasie liturgii) oraz kary za nie.

Hebdomadariusz, wikariusz czytający Ewangelię i rektor za zaniedbanie tygodniowego dyżuru płacili jeden wiardunek, epistolariusz – osiem groszy. Część z tych pieniędzy była przeznaczona dla zastępcy nieobecnego, wyznaczonego przez wicedziekana lub prokuratorów, reszta – dzielona między wikariuszy³³.

Statut *De negligentis horarum* precyzyjnie, dokonując podziału godziny liturgicznej na poszczególne psalmy, określał, kiedy rozpoczynało się przewinienie karane pozbawieniem dystrybucji lub grzywną³⁴. Wikariusz, który nie przybyłby na jutrznię, miał stracić wszystkie przypadające w tym dniu dystrybucje łącznie z anniwersarzami. Gdyby zaś uczestniczył w części jutrzni, miał stracić dystrybucje, ale zachować anniwersarze. Za opuszczenie (*negligentia*) prymy groziła kara jednego ternara (1/6 grosza), niesporów – jednego półgrosza (*medius grossus*), tercji, seksty lub nony (śpiewanych przez dwa chóry) – dwóch denarów (denar – 1/18 grosza)³⁵. W święta o randze *duplex* i święta dziewięciu czytań za opuszczenie jutrzni uznawano nieprzybycie do chóru do drugiego psalmu drugiego nokturnu, w dni powszednie i święta o trzech czytaniach – do trzeciego psalmu. Za opuszczenie prymy uznawano nieprzybycie do rozpoczęcia psalmu *Retribuere* (Ps 29: „Oddajcie Panu, synowie Boży”), tercji, seksty i nony – do drugiego psalmu, niesporów – do trzeciego psalmu. Za nieobecnego na mszy św. (i pozbawionego dystrybucji !) uznawano wikariusza, który nie przybyłby do Ewangelii. Podobnie wikariusz, który nie przybyłby do pierwszego czytania wigilii, odmawianych codziennie między noną i niesporami³⁶, tracił przypadające w tym dniu dystrybucje³⁷. Dystrybucje dzielono zatem pod koniec dnia, kiedy prokuratorzy mogli już podliczyć wszystkie nieobecności i spóźnienia i wypłacić obecnym odpowiednie sumy.

³³ ACap. B 719, k. 3rv: *De officiis*.

³⁴ ACap. B 719, k. 5rv. Por. statut *Poenae negligentiarum horarum* z kodyfikacji wrocławskiej, *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 216-218. Tętejsze wymogi i kary były jednak nieco wyższe, np. za opuszczenie jutrzni w uroczystości, święta i w niedziele uznawano nieprzybycie do pierwszego psalmu drugiego nokturnu. W okresie zwykłym za opuszczenie jutrzni, prymy i nony groziła kara jednego szeląga (1/60 grzywny), za opuszczenie tercji i seksty – jednego ternara.

³⁵ Z. Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego*, Kraków 1999, s. 217-219 (Aneks I, System obrachunkowo-pieniężny w Polsce w XV w.).

³⁶ Wigilie wprowadzone przez arcybiskupa Jarosława Bogorię w 1354 r., zob. *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. [I. Zakrzewski], F. Piekosiński, A. Gąsiorowski [i inni], t. I-XI, Poznań 1877-1999, tu t. 3, nr 1322.

³⁷ ACap. B 719, k. 5rv: *De negligentis horarum*.

Specjalną uwagę poświęcono psalmowi *Venite* (Ps 95: „Przyjdźcie radośnie śpiewajmy Panu”), rozpoczynającemu dzienne oficjum: według dawnego zwyczaju spóźnienie się na *Venite* w dni świąteczne groziło utratą dystrybucji, spóźniony mógł jednak jeszcze otrzymać anniwersarze – o ile przybyłby do drugiego psalmu drugiego nokturnu³⁸. Statut z 1619 r. dodawał jeszcze, że w dni świąteczne wikariusze winni śpiewać *Venite* stojąc przed głównym ołtarzem, rektorzy w kapach i z laskami, w takim porządku, jak w czasie procesji³⁹.

Za zaniechanie odprawienia mszy św. *de mane* hebdomadariusz lub maturzysta (wikariusz odprawiający poranną mszę św.) płacili 1 wiardunek (12 groszy)⁴⁰. Za zaniedbanie rozpoczęcia godziny liturgicznej („Boże wejrzyj ku wspomóżeniu memu”), a także za błędne zaśpiewanie antyfony, hymnu lub pierwszego wersetu psalmu hebdomadariusz płacił jeden półgrosz, podobnie rektorzy i inni funkcyjni wikariusze⁴¹. Za zapomnienie odczytania lekcji w czasie jutrzni, zaśpiewania wersetu w responsorium po lekcji, zaintonowania antyfony w święta *duplex* i dziewięciu czytań także groziła kara jednego półgrosza⁴².

Do obowiązków wicedziekana należało upominanie i poprawianie wszystkich wikariuszy błędnie czytających lekcję lub Ewangelię. Gdyby zaś dwukrotnie napomniany dalej błędnie czytał – wicedziekan miał niezwłocznie ukarać go grzywną lub inną karą⁴³.

Kolegium wikariuszy trażyły te same problemy co kapitułę: nie rezydujący wikariusze, podobnie jak ich nie rezydujący mocodawcy, pierwsi przybywali do katedry, gdy spodziewali się wyższych dystrybucji: na pogrzeb znacznej osoby, na recepcję nowego arcybiskupa, na przyjazd królewski lub na święto św. Wojciecha, kiedy wierni składali ofiary przy ołtarzu męczennika. Kiedy otrzymali swój udział natychmiast wyjeżdżali – pozbawiali tym samym uczciwie rezydujących należnej im, wyższej zapłaty. Postanowiono zatem, aby dodatkowe wynagrodzenie otrzymywali tylko wikariusze rezydujący przedtem cały miesiąc przy katedrze i uczciwie pracujący w chórze⁴⁴.

³⁸ ACap. B 719, k. 5v: *De non venientibus ad Venite diebus festis*, por. statut poprzedni.

³⁹ ACap. B 719, k. 14r: *De psalmo Venite exultemus solennibus festis*.

⁴⁰ ACap. B 719, k. 5v: *De negligentibus cantare missam*. W kolegium wrocławskim za podobne przewinienie groziła kara jednej grzywny (48 groszy), *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 204.

⁴¹ ACap. B 719, k. 5v: *De hebdomadario aliquam horarum incipere negligente et similiter de rectoribus*.

⁴² ACap. B 719, k. 6r: *De negligentibus lectionem legere aut versum cantare vel antiphonam intonare*.

⁴³ ACap. B 719, k. 6r: *De male accentuantibus lectionem, Evangelium aut epistolam*.

⁴⁴ ACap. B 719, k. 6v-7r: *De non residentibus circa ecclesiam et chorum non visitantibus et in eo non laborantibus*. Podobne nadużycia miały miejsce także w katedrze wrocławskiej, tu jednak wymagano tylko tygodniowej rezydencji przed świętem i po nim, *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 219. W Gnieźnie problem ten był aktualny także w XVI w., stąd podobny statut

Ostatnie statuty kodyfikacji podejmują kwestie organizacji wewnętrznej kolegium: recepcji nowych członków kolegium, przysięgi, czasu i przedmiotu obrad kapituły generalnej, roli wicedziekana, a także wzajemnych odniesień wikariuszy do siebie (sfera życia codziennego) i remontów domów wikariackich (sprawy gospodarcze).

Kapituła generalna obradowała raz w roku, w dniu św. Juliany z Nikomedii (16 II)⁴⁵. Wikariusze zobowiązani byli uczestniczyć w posiedzeniach (z wyjątkiem duchownych zwolnionych przez wicedziekana lub oficjała) pod karą jednej grzywny⁴⁶. Obrady zaczynano od odczytania statutów – a potem radzono nad sprawami kolegium. Wybierano dwóch prokuratorów (nazywanych też dywizorami), którzy mieli gromadzić dochody kolegium i rozdzielać je między współbraci. Wybory prokuratorów w tym czasie potwierdza najstarsza zachowana *Liber presentiarum* (księga obecności wikariuszy w chórze) z lat 1491-1498⁴⁷. Na kapitule generalnej wyznaczano także trzech lub czterech wikariuszy, którzy wizytowali domy współbraci: następnego dnia składali sprawozdanie, a kolegium wyznaczało właścicielowi domostwa czas na dokonanie niezbędnych napraw, pod karą pozbawienia dys-trybucji i anniwersarzy do czasu przeprowadzenia remontu⁴⁸.

Aby zachęcić wikariuszy do budowy i remontów domostw postanowiono szacować na posiedzeniu kapituły (generalnej lub partykularnej) wartość kurii po zmarłych wikariuszach i wyznaczać nowemu mieszkańcowi (lub dawnemu współlokatorowi, jeśli mieszkali we dwóch) odpowiednią takse na anniwersarz fundatora i wszystkich, którzy przyczynili się do odnowienia domostwa⁴⁹.

nadany wikariuszom przez arcybiskupa i kapitułę 23 IV 1517, ACap. B 719, k. 10v-11v: *Statutum seu decretum contra absentes se ab ecclesia et tunc primum accurantes, quando sentiunt se aliquid percepturos*, por. SCG nr 29: „Item non dentur refecciones dominis, qui in fraudem capituli recipientes refecciones statim recedunt et iterum illa die, qua dantur refecciones, redeunt et iterum recedunt” (statut kapitulny z 1420 r.).

⁴⁵ ACap. B 719, k. 7v: *De capitulo generali pro festo sanctae Iulianae*. Juliana z Nikomedii – święta popularna w średniowieczu, według przekazów poniosła śmierć męczeńską ok. 305 r. z wyroku rzymskiego prefekta Nikomedii (Bitynia, Azja Mniejsza), gdy odrzuciła jego propozycję małżeństwa, zob. *Acta sanctorum februarii* [...] collegerunt ac digesserunt [...] Ioannes Bollandus, Godefridus Henschenius, t. II, Antverpiae 1658, s. 868-884; Jakub de Voraigne, *Złota legenda*, tłum. J. Pleziowa, wybór M. Plezia, Warszawa 1955, s. 131-134; *Księga imion i świętych*, oprac. H. Fros, F. Sowa, t. 3, Kraków 1998, s. 378; *Lexikon des Mittelalters*, t. 5, Stuttgart-Weimar 1999, kol. 800; *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 242-243; V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, Kielce 2002, s. 355-356.

⁴⁶ Wikariusze katedry wrocławskiej spotykali się na kapitule generalnej w dniu św. Wita (15 VI) – zobowiązani byli uczestniczyć w niej pod karą połowy grzywny (*mediae marcae*), *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 211.

⁴⁷ Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, ACap. B 723, *Liber praesentiarum collegii vicariorum ecclesiae metropolitanae Gnesnensis 1491-1498*, k. 1r (17 II 1491), k. 16v (17 II 1492), k. 34v (16 II 1493).

⁴⁸ ACap. B 719, k. 9v: *De domibus vicariorum*.

⁴⁹ ACap. B 719, k. 9v-10r: *De vacationibus domorum vicariorum*.

Kapituły partykularne były zwoływane przez wicedziekana lub dywizorów – wikariusze rezydujący przy katedrze byli zobowiązani uczestniczyć w nich pod karą 2 groszy⁵⁰.

Zabierano głos wg starszeństwa w kolegium (*secundum vocationem*), wikariusz, który przerwałby wypowiedź swemu współbratu, płacił dwa skojce (4 grosze). Pilnie strzeżono tajemnicy obrad: za wyjawienie jej osobie postronnej groziła kara wykluczenia z posiedzeń kapituły na pewien czas lub nawet dożywotnio, w zależności od wagi ujawnionej sprawy („si gravitas excessibus id exigerit amplius ad tempora vitae suae capitulum ipsorum dominorum non ingrediatur”), chyba że winowajca naprawił szkody i na prośbę współbraci otrzymał dyspensę od dziekana lub oficjała⁵¹.

Za znieważenie prokuratora słowem lub czynem groziła kara natychmiastowego wstrzymania dystrybucji przez miesiąc połączona z obowiązkiem wynagrodzenia szkody⁵². Za obrażenie wicedziekana – kara pozbawienia dystrybucji, anniwersarzy i innych dochodów przez dwa miesiące. Za znieważenie wikariusza, współbrata, na kapitule, a szczególnie w katedrze – kara wykluczenia z obrad kapituły przez czwartą część roku i pozbawienia dystrybucji przez miesiąc *ipso facto*⁵³. Za nieprzystojne żarty czy kłótnie z innymi wikariuszami lub duchownymi niższych święceń czy świeckimi w czasie kapituły, w katedrze lub w jakimkolwiek innym miejscu – kara zawieszenia przez miesiąc dystrybucji. Jeśli napaść słowna czy kłótnia miałyby miejsce w czasie posiedzenia, winny wikariusz miał zapłacić jeden wiardunek. Jeśliby zaś uderzył swego współbrata lub inną osobę w twarz, miał zostać pozbawiony dystrybucji przez trzy dni i wykluczony z posiedzeń kapituły przez cały rok, chyba że wcześniej sam poprosiłby o przebaczenie⁵⁴.

Najstarsze statuty wikariuszy gnieźnieńskich pozwalają odczytać – poprzez opis przewinień i systemu kar – codzienne problemy kolegium. Należały do nich absencja wikariuszy, przybywających do katedry tylko w święta dla odbioru wyższych dystrybucji, powierzanie zastępstwa substytutom nie przygotowanym do służby chórowej, pijaństwo, kłótnie. Omawiane źródło normatywne szczegól-

⁵⁰ ACap. B 719, k. 8r: *Ut vicarii circa ecclesiam residentes ad capitulum ad horam et locum deputatum conveniant.*

⁵¹ ACap. B 719, k. 8rv: *De interruptentibus verba alterius in porrigendo voto, De revelantibus secreta capituli.* W kolegium wrocławskim za wyjawienie treści i sekretów obrad osobie postronnej lub nawet nieobecnemu na posiedzeniu współbratu (jeśli sekret jego dotyczył) groziła kara jednej kopy groszy i wykluczenia z obrad kapituły *ipso facto* na jeden rok. *Statuta Vicariorum Ecclesiae Vladislaviensis*, s. 211.

⁵² ACap. B 719, k. 8r: *De illis, qui procuratores detrahunt et verba opprobriosa dicunt.*

⁵³ ACap. B 719, 8v-9r: *Statut et mandatum ut vicedecanus in reverentia habeatur eique obediatur*, k. 9r: *Statutum de his, qui confratrem suum verbis iniuriosis affecerint.*

⁵⁴ ACap. B 719, k. 10rv: *Ut nullus turpia proferat nec iurgia cum aliquo habere praesumat.*

nie wyraźnie rysuje obraz nieprawidłowości popełnianych w czasie *officium Divinum*, służby Bożej w katedrze: zapominanie o odprawieniu porannej mszy św., niedbałe sprawowanie modlitwy chórowej tak przez prowadzących (hebdomadariusze, rektorzy) jak i wspólnotę wikariuszy (spóźnianie się, nieuzasadnione wychodzenie z chóru, zbyt późne lub błędne intonowanie antyfon i innych części oficjum, złe akcentowanie w czasie czytania Pisma św. lub głoszenia homilii, a w czasie śpiewu: rozmowy, żarty, odmawianie własnych modlitw, sennosc...). Jako domniemane dzieło Klemensa z Piotrkowa statuty mogą być przykładem próby odgórnej reformy kolegium.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

- ACap. B 719, Statuta collegii vicariorum sanctae ecclesie metropolitane Gneznensis.
ACap. B 723, Liber praesentiarum collegii vicariorum ecclesiae metropolitanae Gnesnensis 1491–1498.
ACons. E 15, Continuatio visitationis cleri minoris ecclesiae metropolitanae nec non ecclesiarum archidiaconatus Gnesnensis a Francisco Josepho Kraszkowski suffraganeo peractae.

Źródła drukowane

- Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. 1, *Acta capitulorum Gneznensis, Poznaniensis et Vladislaviensis* (1408-1530), Kraków 1894.
Acta sanctorum februarii, wyd. I. Bollandus, G. Henschenius, t. 2, Antverpiae 1658.
Corpus Iuris Canonici, wyd. Ae. Friedberg, cz. 2, Graz 1959.
Jakub de Voraigne, *Złota legenda*, tłum. J. Pleziowa, wybór M. Plezia, Warszawa 1955.
Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, wyd. [I. Zakrzewski], F. Piekosiński, A. Gąsiorowski [i inni], t. I-XI, Poznań 1877-1999.
Statuta capitulorum Gnesnensis et Poznaniensis ecclesiarumque collegiatarum Varsoviensis et Lancieniensis, wyd. B. Ulanowski, Archiwum Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności, t. 5, Kraków 1897, s. 451-546.
Statuta capituli Gneznensis, wyd. B. Ulanowski, AKP AU, t. 5, Kraków 1897, s. 459-487.
Statuta ecclesiae Gnesnensis, wyd. J. Korytkowski, w: tegoż, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 4, Gniezno 1883, s. 580-614.

Statuta et Constitutiones Universitatis Vicariorum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis, wyd. S. Chodyński, w: tegoż, *Wikariusze katedry włocławskiej*, Włocławek 1912, s. 203-223.

Literatura

- Bilska-Ciećwierz M., *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Bilska-Ciećwierz M., *Statuty wikariuszy kolegiaty wiślickiej*, „Roczniki Historyczne”, R. 72 (2006), s. 115-126.
- Czyżak M., *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003.
- Dembiński P., *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428-1500*, Poznań 2012.
- Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 8, Lublin 2000.
- Fedorowicz S., *Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku: świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku*, Monumenta Sacra Polonorum, t. 3, Kraków 2007.
- Górczak Z., *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego*, Kraków 1999.
- Jurek T., *Kto i kiedy fundował kolegiatę głogowską?*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, R. 49 (1994), nr 1-2, s. 21-35.
- Korytkowski J., *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1-4, Gniezno 1883.
- Księga imion i świętych*, oprac. H. Fros, F. Sowa, t. 3, Kraków 1998.
- Lexikon des Mittelalters*, t. 5, Stuttgart–Weimar 1999.
- Patykiewicz W., *Statuty kolegiaty rudzko-wieluńskiej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 3 (1956), z. 1, s. 347-376.
- Radziwiński A., *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995.
- Rył J., *Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 45 (1982), s. 7-201.
- Schauber V., Schindler H.M., *Ilustrowany leksykon świętych*, Kielce 2002.
- Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005 (re-edycja na podstawie wydania z 1912 r.).

SUMMARY

The statutes of the vicars of the Gniezno cathedral were composed at the turn of the 15th and 16th century and were in their entirety drawn up by the chapter on 22 June 1499. It was the initiative of Archbishop Fryderyk Jagiellończyk, who was concerned about an unsatisfactory functioning of

the College. The initiative was carried out by Klemens from Piotrków, doctor decretalium, a Gniezno canon. On 9 December 1500 the statuten were authorized by Cardinal Fryderyk Jagiellończyk with the chapter and he commanded to have them entered in the *matrica capitulari*. The statutes survived to our time in a copy made in the 1720s.

Description of offenses and the system of punishments in the statutes reveal the daily matters and some of the deficiencies of the College: absence from liturgical ministry, drunkenness, quarrels, irregularities of the *officium Divinum*, careless celebration of choral prayer, conversations and jokes during chants, drowsiness.

Keywords

Gniezno Archdiocese, Cathedral chapter, *Collegium vicariorum* in the Middle Ages,
Klemens from Piotrków, Fryderyk Jagiellończyk, Archbishop of Gniezno